
Mezinárodní bezpečnostní vztahy v euroatlantické oblasti na konci 90. let

Jan Eichler

Rozšiřování aspektů bezpečnosti

Vývoj mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války se vyznačoval převahou kladných a příznivých tendencí. Zanikl systém heterogenní bipolarity spočívající na vzájemném odstrašování dvou proti sobě stojících koalic. Snižovalo se riziko konfliktu z nedorozumění, naopak se posilovalo vzájemné pochopení, důvěra a partnerství mezi všemi evropskými státy. Rozšířily se možnosti náhledu na bezpečnost a na možné způsoby jejího zajištění. Jedním z klíčových pojmů se stala *společná bezpečnost*, tzn. taková bezpečnost, kterou budou moci sdílet všichni, tedy nejen více či méně úzká skupina vyvolených států. Cesta k jejímu dosažení vede přes rozsáhlou mezinárodní spolupráci založenou na zásadách rovnoprávnosti, nevměšování, spravedlnosti a vzájemnosti. Tento trend se posiluje především díky tomu, že již nepůsobí státní úroveň příčin možného ozbrojeného konfliktu. Čím liberálnější jsou evropské státy ve vnitřní politice, tím mírovější charakter má i jejich mezinárodní chování. Vliv přetrvávající systémové úrovně¹ lze omezovat prostřednictvím konkrétních opatření v rámci mezinárodní spolupráce.

Dalším charakteristickým rysem nového bezpečnostního prostředí v euroatlantické oblasti je *všeobecná bezpečnost*. Ta klade důraz nejen na vojenské, ale stále více též na politické, ekonomické, sociální, ekologické i kulturní aspekty bezpečnosti a na dodržování lidských a občanských práv. V této souvislosti se často používá pojem *soft security*. Bezpečnost se stala nedělitelnou jak z hlediska jednotlivých aspektů, tak i subjektů. Tento trend výstižně pojmenoval dánský ministr zahraničí N. H. Petersen: „... žádná organizace nemůže sama o sobě pokrývat všechny aspekty bezpečnosti ani bezpečnostní zájmy všech států.“²

Geostrategická revoluce

Po rychlém překonání ideologického rozdělení světa došlo k triumfu tržního hospodářství. Ústředním motivem pro spolupráci nebo naopak pro konkurenci již není ideologie, nýbrž úsilí o udržení stávajících a případně získání nových trhů. Určující vliv na rozhodování otázek strategického významu ve všech oblastech – od ekonomiky přes politiku a bezpečnost (zejména příprava nové strategické koncepce NATO a rozhodování o jeho rozšiřování) až po ekologii (viz summit v japonském Kjóto) – mají zájmy, motivy a stanoviska USA. Tzv. geostrategická revoluce³ rozdělila státy současného světa do tří základních kategorií:

1) státy s úspěšně fungujícím tržním hospodářstvím a se systémem parlamentní demokracie (státy G-7 a většina členských států NATO);

2) státy, jež přecházejí od autoritativních režimů k režimům typickým pro první skupinu států;

3) tzv. problémové státy, zaostávající za zbytkem světa, z nichž mnohé se zmitají v etnických či náboženských konfliktech.

Uvedené kategorie se liší rovněž svými bezpečnostními statuty. Nejlépe jsou na tom státy první skupiny, nejhůře třetí skupina. V této souvislosti dochází B. Moller k závěru, že současný svět lze rozdělit do dvou základních oblastí:

1) „oblast míru“ (*zone of stability*) – Severní Amerika, západní Evropa, Japonsko a Oceánie;

2) „oblast nepokojů“ (*zone of turmoil*) – Střední východ, Perský záliv, jižní a východní Asie (zejména Korejský poloostrov), periferní oblasti Evropy (bývalá Jugoslávie a SSSR, napětí mezi Řeckem a Tureckem).⁴

Dlouhodobým strategickým cílem USA jako jediné komplexní světové supervelmoci se stalo dobývání nových trhů.⁵ Západní Evropa hledá svou novou identitu a roli ve změněném bezpečnostním prostředí. Zůstává zachováno strategické partnerství při koncipování nové koncepce linie NATO a při prosazování společných zájmů. Zároveň však sílí konkurence v bojích o nové trhy, a to zejména v oblasti zbrojního průmyslu.

Trvale vzrůstá význam informací. Přístup k nim a schopnost jejich rychlého a účinného využití se staly rozhodujícím faktorem pro ekonomický úspěch společností, států i mezinárodních ekonomických uskupení. Proto dochází i ke střetům zájmů. Dalším projevem geostrategické revoluce jsou zásadní změny ve způsobech vládnutí. Téměř ve všech státech světa dochází k oslabování centrálních vlád a k přesunu jejich autority a rozhodovacích pravomocí směrem k regionům. Zároveň sílí i vliv mezinárodních podnikatelských a obchodních společností. Silné regiony a podniky mají stále větší vliv také na mezinárodní postavení i prestiž každého státu.

Kontrola jaderného zbrojení

Ve smlouvě START I z července 1991 se oba hlavní aktéři dřívější konfrontace zavázali ke snížení počtu svých jaderných hlavic na 6 000, smlouva START II z ledna 1993 snížila počet hlavic o plnou polovinu a očekává se, že smlouva START III by měla vést k dalšímu snížení o polovinu. Velkým přínosem se stalo stažení jaderných zbraní bývalého SSSR z území všech někdejších svazových republik. Na bezjaderný statut přistoupila i Ukrajina, která dokonce přišla s návrhem na přetvoření střední Evropy v oblast bez jaderných zbraní. Tak se začal prosazovat velmi pozitivní trend denuklearizace.

Francie zrušila základnu strategických řízených střel typu země–země na Plateau d'Albion, zbavila se tzv. předstrategických jaderných zbraní Pluton, snížila počet jaderných ponorek SNLE na čtyři a počet letadlových lodí na jednu. Velká Británie si uchovala tzv. nestrategickou kapacitu spočívající na řízených střelách Trident II upevněných na jaderných ponorkách. Součástí pozitivního trendu vývoje se stalo rovněž rozhodnutí Brazílie a Alžírsko, které se vzdaly svých jaderných programů, dále rozhodnutí nové vlády JAR, jež dobrovolně zničila šest jaderných bomb vyrobených za předchozího režimu, a v neposlední řadě i zničení kapacity jaderného průmyslu v Iráku.

Díky USA, Rusku, Francii a Velké Británii se *minulostí stala rovnováha strachu a nastoupil trend rovnováhy opatrnosti*. Všichni členové jaderného klubu podporují další velmi pozitivní trend – tzv. detargetting. Jejich jaderné hlavičky již tedy nejsou zaměřeny na žádné konkrétní cíle. Ve srovnání s minulostí ztratily význam eskalační stupně scénářů jaderných konfliktů a nastala strategická pauza.⁶

Vytváření nové architektury evropské bezpečnosti

Jedním z nejvýraznějších trendů vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války je vytváření nové architektury evropské bezpečnosti, spočívající na kooperaci mezi OSN, NATO, Evropskou unií, ZEU a OBSE. OSN uplatňuje svůj vliv především u akcí směřujících k nalezení politických východisek z konfliktních situací, k nastolování příměří v konfliktních oblastech, při organizování humanitární pomoci a ze-

jména v rámci operací peacemaking a peacekeeping. Může přijímat důležitá rozhodnutí a jejich uskutečňováním pověřovat mezinárodní organizace, které k tomu mají nezbytné nástroje. V 90. letech se nejčastěji obracela na NATO.

OBSE je jedinou organizací disponující procedurami opravňujícími k nezbytnému zásahu do vnitřních záležitostí členských států v tom případě, pokud situace v oblasti lidských práv přeroste do stavu nestability či do ozbrojeného konfliktu. Kromě toho je jedinou mezinárodní platformou umožňující intenzivní bezpečnostní dialog s Ruskem i s ostatními nástupnickými státy SSSR. Nemůže se však stát zastřešující institucí evropské bezpečnostní architektury, neboť nemá nástroje, jež by jí umožňovaly vynutit si nastolení míru v případě konfliktů. Proto musí úzce kooperovat jednak s OSN, jednak s účinnou vojensko-politickou organizací, především s NATO. S řadou problémů se potýká i Evropská unie, která zatím nedokázala sladit zájmy severní, jižní, západní a středovýchodní Evropy a dopracovat se k jednotnému názoru na otázku, jaká by měla být její společná zahraniční a bezpečnostní politika.

Rozšiřování NATO

Rozšiřování NATO je jedním z procesů směřujících k vybudování kooperativní bezpečnosti v celé Evropě. Tři nově přijaté země sice na jedné straně získaly nový bezpečnostní statut, avšak na druhé straně budou muset svou bezpečnostní politiku více zapojovat do procesu šíření stability. Kromě toho jde i o rozšiřování přímého vlivu NATO mimo jeho území, přičemž určující slovo mají a nadále budou mít strategické zájmy USA. Ty se stále více zaměřují na příští století, kdy se všeobecně očekává nárůst významu mimoevropských regionů a zejména sílící globalizace. USA se připravují na nové výzvy – proliferace zbraní hromadného ničení, terorismus, obchod s drogami a zhoršování životního prostředí. Těmto výzvám chtějí čelit na základě „*dlouhodobého, mezinárodně koordinovaného úsilí*“.⁷ NATO může za poslední desetiletí předložit bilanci konkrétních úspěchů – vyhnání iráckých vojsk z Kuvajtu, zastavení vraždění v Bosně, rozšiřování stability ve střední a východní Evropě, přijetí tří nových států, stabilizace a rozšiřování Evropské unie, zlepšování vztahů s Ruskem i transatlantických vztahů.

Nová rizika a krize postkonfrontačního období

Nepříznivou stránkou vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války jsou však nová rizika, projevy nestability a krizové situace. Jejich zdrojem jsou především etnické a náboženské konflikty, organizovaný zločin, ohrožování životního prostředí, terorismus a proliferace zbraní hromadného ničení. Novými jevy se staly akce tzv. autistů (např. atentáty v Oklahoma City nebo v tokijském metru). Hrozba mezinárodního terorismu spočívá v tom, že může vyprovokovat regionální konflikt. Státy, které skrytými metodami podporují mezinárodní terorismus, se nacházejí mimo Evropu (Pákistán, Libye, Írán, Irák, Súdán či Saúdská Arábie). To však neznamená, že by nebyly schopny ohrozit i některé státy euroatlantické oblasti.

Krize současné doby můžeme rozdělit do několika kategorií.⁸ Ekonomické a sociální krize jsou zpravidla důsledkem střetů zájmů či konfliktů ekonomické nebo obchodní povahy a jsou nejvýznamnějšími generátory krizí. Výroční zpráva Mezinárodního měnového fondu z 30. 9. 1998 potvrdila, že světová ekonomika se v důsledku krize v Thajsku (1997), v jihovýchodní Asii a v Rusku (1998) přiblížila stavu globální recese.⁹ Krize z roku 1998 potvrdily, že trhy vykonávají kontrolu nad vládami a citlivě reagují na kvalitu politického konsenzu. Mají vážné důsledky pro ekonomický vývoj i politickou stabilitu států, mohou vyústit v zásadní změny celkového zaměření ekonomické a finanční politiky států. Zásahy ze strany Mezinárodního měnového fondu a Světové banky jsou stále více vnímány jako drastické ekonomické ingerence, jež mohou na určitou dobu oslabit suverenitu příslušných

států.¹⁰ Mezinárodní měnový fond je kritizován, že nedokázal předpovědět vypuknutí asijské krize a vůbec nebyl schopen jí čelit,¹¹ že setrvává na zastaralých metodách analýzy, že je příliš technokratický a uplatňuje své recepty bez ohledu na rozdílnosti ekonomické kultury zemí, že se hlásí k případným úspěchům, ale odmítá nést odpovědnost za neúspěchy, že svá řešení tvrdě prosazuje bez ohledu na to, jaké budou jejich sociální a politické dopady.¹² Politické a sociální krize pak vedou k oslabení veřejného pořádku a propukají zejména v Africe (např. Súdán, Keňa, Nigérie, Libérie, Kongo, Středoafrická republika).

Vznik nové kategorie jaderných států

Dalším úskalím vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války jsou státy, které se nehlásí k cílům Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) ani Komplexní smlouvy o zákazu jaderných zkoušek (CTBT), a proto nemají mezinárodně uznávaný statut jaderných států, nicméně jaderné zbraně vlastní. Jde sice o země mimo euroatlantickou oblast, jejich jaderné vyzbrojování je však vážnou bezpečnostní výzvou pro NATO. Podle některých odhadů je 100 jaderných hlavic v Izraeli, přes 60 v Indii a 25 v Pákistánu.¹³ Počet jaderných hlavic Číny se pohybuje okolo 400, z toho je jedna třetina taktických. Navíc Čína pokračuje v modernizaci svého jaderného potenciálu. Důraz klade na miniaturizaci hlavic a na zvyšování dosahu strategických střel umístěných na jaderných ponorkách. V květnu 1998 uskutečnila Indie a Pákistán jaderné testy, což způsobuje problémy i v kategorizaci států.¹⁴

Jaké byly motivy tohoto indického rozhodnutí? Indický oceán se ocitl pod kontrolou amerického námořnictva, narůstala vojenská síla Pákistánu a zvyšovala se celková síla Číny. Pákistán se stal jedním ze strategických partnerů USA, je nástupištem amerického vlivu do oblastí bohatých na naftu a zemní plyn, které byly součástí SSSR (jde zejména o Turkmenistán). Nezasupitelnost Pákistánu spočívá v tom, že se bývalé sovětské republiky orientují na jihovýchod a na jihozápad, a tím brání v obnovení SSSR. Po jaderných pokusech jsou tedy v Asii již tři póly – Japonsko, Čína a Indie, „*kteřá se vyšvihla na úroveň velmoci*“.¹⁵

Co můžeme od nových jaderných států očekávat? Např. náměstek amerického ministra obrany je přesvědčen, že pro tyto státy se získání jaderných zbraní stalo nástrojem k naplnění regionálních ambicí a k posílení jejich statutu ve vztahu k sousedům. Podle jeho názoru lídři těchto států v případě proliferace zbraní hromadného ničení „*nebyli dostatečně odstrašováni od použití jaderných zbraní, protože by náklady nepovažovali za dostatečně velké ani v případě jaderné odvety. Zkušenost ukazuje, že řada diktátorů je lhostejná k setrvávání klíčových nástrojů státní kontroly nebo k přežití jejich vlastních režimů!*“¹⁶

Antitezí jsou názory P. Boniface, který zastává názor, že teze o iracionalitě předáků zemí tzv. třetího světa je od základu iracionální. Zatím nebylo dokázáno, proč by nárůst obyvatelstva musel vést k rozhodnutí použít jaderné zbraně. I přes odmítavý vztah k demokracii diktátoři z rozvojového světa mají podle jeho názoru ohromnou vůli a schopnost přežít. Zdůrazňuje, že irácký diktátor Saddám Husajn udělal řadu hrubých chyb, nikdy se však nedopustil chyb nenapravitelných, vždycky se zastavil dříve, než ohrozil přežití své vlastní i svého režimu. I on respektoval logiku odstrašování, nikdy nepoužil své chemické zbraně ani proti americkým vojákům v době války v Perském zálivu, ani proti Izraeli, přestože tím nejednou vyhrožoval.¹⁷

Indie a Pákistán si takřkajíc samy udělily statut jaderných států. Pozitivní stránkou této skutečnosti je, že „*jaderné odstrašování by Indii a Pákistán mohlo vést k tomu, aby se zdržely eskalace konfliktů v totální válku*“.¹⁸ Tento pozitivní prvek však obsahuje dva paradoxy. V Asii vznikla rozsáhlá oblast s jadernými zbraněmi, v níž se může zopakovat neblahá zkušenost závodů v jaderném zbrojení, která byla stále větší zátěží ve vztazích mezi Východem a Západem až do poloviny 80. let. Protože Indie ani Pákistán nemají potřebné pozorovací družice, sofistikované systémy včasného varování a předcházení falešným po-

plachům, jejich nejvyšší političtí a vojenští představitelé by v kritických situacích mohli rozhodovat na základě domněnek, neověřených zpravodajských hlášení a spekulací. Pro jejich vzájemné jaderné vztahy je tedy důležité, aby se vytvořil systém kontroly zbrojení a opatření přispívající ke vzájemné důvěře. Stinnou stránku je i pocit nenapadnutelnosti nových jaderných států a pokušení zaútočit na některý blízký nejaderný stát v domněni, že díky jaderné sanktuarizaci vlastního území není nutné se obávat ani akcí mezinárodního společenství. Kdyby např. S. Husajn v roce 1991 vlastnil jaderné zbraně, mohl by kalkulovat s tím, že USA by mnohem víc váhaly s akcí typu Pouštní bouře a jeho vpád do Kuvajtu by mohl zůstat nepotrestán. Objevilo se tedy riziko jakési „agresivní sanktuarizace“ za strany nových jaderných států.¹⁹

Proliferace tedy může oslabovat a banalizovat odstrašování. Jednou z možností, jak tomu zabránit, je, že stávajících pět jaderných států vezme na vědomí nezvratnost jaderného statutu Indie a Pákistánu a postupně je zapojí do rámce jednání o smlouvách NPT, CTBT a FMCT (Smlouva o zákazu šíření štěpných materiálů). Jednou z možností je vytvořit fórum 2 (USA a Rusko) + 3 (Francie, Velká Británie a ČLR) + 3 (Izrael, Indie a Pákistán) + 183 (státy bez jaderných zbraní), anebo dokonce 4 (USA, Rusko, Francie a Velká Británie) + 3 (USA, Rusko, ČLR) + 3 (ČLR, Indie, Pákistán) + 1 (Izrael) + 183.²⁰

Návrat k politice síly

Zhruba v polovině 90. let se potvrdily obrovské změny v poměru sil. USA dále upevnily své postavení jediné supervelmoci s rozhodujícím vlivem na všechny klíčové otázky světové politiky. Sehrály rozhodující roli v kritických situacích, kdy evropské země nebyly schopny nalézt společná stanoviska ani předložit společná řešení. Nejvýrazněji se to projevilo při hledání východisek z jednotlivých etap jugoslávské tragédie. USA stupňovaly tlak, aby se jejich hodnoty a zájmy staly hodnotami a zájmy ostatních zemí. Rozhodovaly o sankcích mezinárodního společenství vůči nepřátelským státům, využívaly Světovou banku i Mezinárodní měnový fond jako nástroje svého ekonomického vlivu. Posilovaly své vojenské schopnosti a zvýšily svůj podíl na světovém vývozu zbraní. A tak postupně sflil trend nekompromisního postupu amerických činitelů; USA prosadily změnu na postu generálního tajemníka OSN, na konferenci G-7 v Denveru B. Clinton vydával USA za příklad pro ostatní svět, M. Albrightová později vyhlásila, že Američané jsou „nepostradatelným národem“. USA rozhodly o nových členech NATO či o tom, který stát je „rogue state“ a jak se proti němu zakročí. USA stále výrazněji hovořily jménem celého mezinárodního společenství.

Devadesátá léta podle názoru S. Walta ukázala, „*jak moc se USA těší z pozice »jedičky« a jak jsou odhodlány udržet si svou převahu... vnucovat své přednosti všude, kde to je možné, a to i za cenu popuzení řady svých dlouholetých spojenců a pohrdání Spojenými národy či Organizací světového obchodu (WTO) kdykoli jejich akce neodpovídají zájmům USA*“.²¹

Při hodnocení výše uvedených skutečností dospěl S. Huntington k závěru, že „*v globální politice jde znovu o moc a o boj za její dosažení*“.²² Upozornil, že USA jdou cestou globálního unilateralismu, že usilují o vytvoření unipolární struktury mezinárodních vztahů, přičemž hlavními dvěma nástroji jejich strategie jsou ekonomické sankce a vojenské intervence. A to se potvrdilo i při řešení nejvážnějšího bezpečnostního problému v euroatlantické oblasti.

Jugoslávská tragédie

Největším a nejvážnějším problémem postkonfrontačního období se staly války mezi nástupnickými státy bývalé Jugoslávie. V této stati jde pouze o nastínění jejich souvislosti s vývojem mezinárodních bezpečnostních vztahů v euroatlantickém regionu po skončení

studené války, tj. o historické reminiscence, o bezpečnostní výzvy, o dilemata jugoslávské tragédie a o úlohu nejlivnějších aktérů mezinárodních vztahů.

Historické reminiscence připomněl např. M. Almond.²³ V Jugoslávii se projevovala vážná národnostní pnutí již od jejího založení v roce 1918. Chorvaté, kteří až do konce první světové války stáli na straně poražených, projevovali stále silnější odpor vůči nadvládě Srbů, kteří sice přinesli velké oběti pro vytvoření Jugoslávie, ale zároveň obsadili všechny důležité pozice ve státní správě a omezovali vliv ostatních národů. Během jugoslávské občanské války v letech 1941–1945, které předcházelo vytvoření nezávislého chorvatského státu za pomoci nacistického Německa v roce 1941, chorvatští Ustašovci zabili 300–400 tisíc Srbů a srbští četníci okolo 200 tisíc Chorvatů. První obrovskou vlnu etnických čistek roztočily mocnosti osy za druhé světové války. Německo se zmocnilo velké části Slovinska a dosadilo loutkové fašistické režimy v Chorvatsku (A. Pavelič) a v Srbsku (Milan Nedic), kde zřídilo i vyhlazovací tábory (zejména Bandica). Itálie se zmocnila Černé Hory a části Slovinska, Maďarsko získalo část Slovinska a velkou část Vojvodiny, Bulharsko obsadilo téměř celou Makedonii, jejíž západní část a Kosovo se staly součástí Velké Albánie pod italskou kontrolou. Tehdy bylo celkem milion obětí, protože „ustašovské Chorvatsko přeměněné na německou kolonii se dopustilo příšerných masakrů proti Srbům v táborech Slano, Jadovno, Stara Granica, Jasenovac, kde celkem zahynulo 600 000 Srbů, Romů, Židů a chorvatských antifašistů“.²⁴ K historickým reminiscencím patří i odvetné akce, které řídil první poválečný jugoslávský ministr vnitra Rankovič, proti menšinám, jejichž větší či menší část kolabovala s okupanty. Tak bylo vyhnáno přes 100 000 lidí zejména z Vojvodiny a 180 000 Italů.

Historické reminiscence a nacionalistické projevy mají i svůj civilizačně náboženský rozměr. J. Tito se snažil oslabit vliv Srbska v rámci federace a zejména pravoslavné církve. V letech 1945–1980 bylo v Jugoslávii postaveno 700 mešit, 500 katolických kostelů, ale jen 300 pravoslavných kostelů.²⁵ Po jeho smrti pravoslavná církev trvale posilovala svůj vliv, což vyvrcholilo na počátku 90. let pořádáním mší za oběti „ustašovské genocidy“. Výrazně se tak podílela na roztočení spirály národnostní a náboženské nesnášenlivosti mezi pravoslavným Srbskem a katolickým Chorvatskem.

První velké drama zažilo Chorvatsko, na jehož území byly rozsáhlé oblasti se srbskou většinou – Slavonie, Kordun, Banovina a Lika. Chorvaté začali Srbům vracet příkoří z období mezi válkami i po druhé světové válce. Prezident F. Tudjman vytyčil heslo „*Chorvatsko Chorvatům*“.²⁶ Vzrostl význam symbolů (šachovnice). Srbové byli odstraňováni ze státní správy a z policie. V úředním styku byla zavedena latinská abeceda²⁷ a jako oficiální náboženství katolicismus i v oblastech, kde většinu tvořili Srbové píšící cyrilikou a vyznávající pravoslaví.²⁸ Nejprve Srbové ve „svých“ oblastech uskutečnili etnické čistky, vyhnali z nich na 80 000 Chorvatů. Následující operace chorvatské armády Blesk a Bouře v roce 1995 skončily vyhnáním Srbů (bilance se liší od 200 000 do 360 000 osob).²⁹ Srbská většina tak zůstala pouze ve východní Slavonii, kde však je od roku 1997 vystavena latentním a tzv. tichým etnickým čistkám.³⁰

Jugoslávskou tragédií můžeme posuzovat také na základě teorie *bezpečnostního dilematu*. Toto dilema vzniká v tom případě, pokud jeden stát posílí svou bezpečnost. Druhý stát má totiž problémy, aby správně poznal, zda v chování prvního státu převažují obranné úmysly (*benign intent*) nebo útočné záměry (*malign intent*). Většinou převládne očekávání nejhoršího možného vývoje (*worst-case assumptions*). Proto zpravidla druhý stát posílí vlastní potenciál, na což první stát odpoví stejně. Tak vzniká začarovaný kruh relativního posilování bezpečnosti jednoho státu a oslabování bezpečnosti druhého státu, nastává tzv. spirálovitý proces.

Národnostní bezpečnostní dilemata v nestabilních oblastech v Evropě vznikají na stejném principu, jak ukázal B. Buzan³¹ a B. Posen.³² Jedno společenství upevní svou identitu takovým způsobem, že u druhého společenství vyvolá pocit, že došlo k oslabení jeho identity. Obě společenství si navzájem přisuzují zlé úmysly a připravují se na nejhorší možný

scénář. Výsledkem se může stát spirála kulturního nacionalismu, která zhoršuje bezpečnostní situaci v celém regionu. Právě v důsledku „chorvatizace“ v oblasti Krajiny a reakce Srbů, kteří se domáhali autonomie, začal podle názoru P. Roe na území bývalé Jugoslávie spirálovitý proces.³³ Stejný princip se prosadil i v Bosně a Hercegovině, kde Chorvaté vyčistili svou část vyhnáním Srbů a Muslimů, Muslimové zase vyhnali Srby a Chorvaty ze Sarajeva a Srbové vyhnali Chorvaty a Muslimy z oblasti nazývané Republika Srpska.

Tragickým důsledkem spirálovitého procesu se staly krutosti a utrpení civilního obyvatelstva. Podle údajů UNHCR bylo za osm let bojů zabito 200 tisíc lidí a 3 miliony lidí byly nuceny opustit své domovy.³⁴ Všechny republiky bývalé jugoslávské federace se proto staly „etnicky čistšími“. V Chorvatsku se podíl Chorvatů zvýšil na 80 % a Srbů snížil z 12 % na 5 %. Po operaci Bouře v roce 1995 Chorvatsko získalo zpět území Krajiny, z něhož odešlo nejméně 100 000 Srbů. Zároveň přijalo i 200 000 Chorvatů, které zejména v letech 1992 a 1993 vyhnali Srbové ze srbských zón v Bosně. Velké barbarství je spojeno se zajateckými tábory, které na území Bosny zřídili Chorvaté i Srbové.

Počet obyvatel Bosny a Hercegoviny klesl ze 4,3 na 3,7 milionu, protože je nejméně 100 000 mrtvých, 200 000 Chorvatů odešlo do Chorvatska a stejný počet Srbů se uchýlil do tzv. malé Jugoslávie (srbsko-černohorské), která přijala 600–700 tisíc uprchlíků srbské národnosti z Chorvatska, z Bosny a Hercegoviny a z Kosova. Bosna a Hercegovina je křehkým státem; skládá ze tří etnicky téměř „čistých“ území. Vznikla za vyhocené situace. Zatímco delegace Chorvatů a Muslimů vyjednávaly ve Washingtonu, Srbové dokončovali etnické čistky na severu země. Základní rámec pro její přežití vytvořily Daytonské mírové dohody a přímá angažovanost armád zemí NATO, která oddělila znesvářené strany. Ve srovnání se smutnými čísly tak vyniká význam stabilizační mise IFOR a SFOR.

Úloha nejvlivnějších aktérů mezinárodních vztahů je hodnocena velmi různorodě. Jednostranné rozhodnutí SRN z prosince 1991 uznat nezávislost Slovinska a Chorvatska je zdůvodňováno právem národů na sebeurčení a tím, že jugoslávská vláda už neexistovala. Zároveň je však kritizováno jako akt, který zahájil proces rozpadu Jugoslávie krvavou cestou. Pokud jde o USA, je všeobecně uznáván význam Daytonu. Kritici však tomuto rozhodnutí vytykají jednostrannost a připomínají zejména smlouvu, kterou v březnu 1994 uzavřel Bílý dům s Chorvaty a s Bosenci, jež „otevřela cestu k transferu zbraní především z Iránu do Chorvatska, které si jich nechalo přibližně třetinu a zbytek se dostal do rukou bosenských Muslimů“.³⁵ A tak se USA staly „hlavním dodavatelem zbraní pro Izetbegovičovu vládu“.³⁶

Kosovská apokalypsa

Jugoslávská tragédie vyvrcholila v Kosovu. I tam se promítly historické resentimenty, národnostní dilemata a úloha nejvlivnějších aktérů mezinárodních vztahů. V letech 1941–1941 toto území ovládli tzv. balisté (fašistické milice Bali Kombhtar). Ti nejprve kolaborovali s italskými černými košilemi, posléze vytvořili tzv. Skanderbergovu divizi, která bojovala po boku německých nacistů proti Titovým partyzánům a podílela se na deportacích Židů, jakož i na vraždění a vyhánění Srbů z Kosova. V poválečných letech následovaly represe řízené A. Rankovičem. Na albánsky mluvící Kosovany se pohlíželo jako na bývalé kolaboranty s Italy a s Němci a zároveň jako na možné spojence státu, který v té době stál na straně Stalinova SSSR. Do Kosova se nevrátili všichni Srbové, kteří za války buď sami odešli, nebo byli vyhnáni. To se stalo jedním z faktorů umocňujících demografický vývoj ve prospěch Kosovanů albánského původu. Po odstranění Rankoviče v roce 1966 se jejich útlak zastavil a v roce 1974 dokonce získali ústavu, která posílila předpoklady pro uplatnění jejich politické, kulturní i sociální hegemonie. V letech 1966–1989 z Kosova odešlo 130 000 Srbů, z nichž většina utekla před chudobou, ale mnozí také před obavami z hrůz vzájemné msty. A tak i v Kosovu nastal proces, který P. Roe nazývá národnostní bezpečnostní dilema.

Od roku 1974 se na Prištinské univerzitě začala vytvářet generace tzv. enveristů, separatistických vůdců inspirovaných albánskými učebními texty a lektory, kteří sem přišli po pečlivém výběru Hodžova režimu. Po Titově smrti se objevil požadavek, aby Kosovo získalo stejný statut jako ostatní svazové republiky. V letech 1982–1984 spáchali bojovníci za kosovskou samostatnost celkem devět pumových atentátů v Prištině. Bělehrad odpovídal jejich masovým zatýkáním (přes 10 000 osob), a dokonce i vraždami jejich předáků. Srbové se začali bouřit proti „podřadnému postavení“. Srbská pravoslavná církev se vžila do role „duchovní matky“ srbského národa, začala hovořit o genocidě Srbů a vzala na sebe velký díl odpovědnosti za vybičování nacionalistických vášní. Po vyhlášení výjimečného stavu a po zrušení kosovské autonomie v roce 1989 se kosovského problému zmocnil M. Milošević.

Obě strany začaly znovu připomínat staré nacionalistické mýty (Srbové hovoří o Kosovu jako o kolébce středověkého Srbska a Albánci se odvolávají na dávnou Illyrii). Tváří v tvář srbskému církevní-politickému tandemu (srbská pravoslavná církev se od Miloševiče odklonila až v roce 1994) se protijugoslávská a původně tzv. enveristická hnutí postupně sjednocovala politicky i vojensky.

V roce 1992 vznikla Kosovská osvobozenecká armáda (UCK), která své finanční příjmy postavila především na obchodu s drogami v Evropě a na finančních podvodech ve Švýcarsku, v SRN a ve Francii. Vedle bývalých enveristů však v UCK sílil vliv bojovníků hlásících se k odkazu Albánských střelců ze Skanderbergovy divize (viz černé uniformy UCK a původní pozdrav zatatou pěstí). Mezi těmito frakcemi UCK je jen málo vzájemných sympatií a respektu k demokratickým institucím.³⁷ Navíc v Kosovu (v oblasti s nejvyšší porodností v celé Evropě), které prošlo výraznou generační proměnou (70 % obyvatel je mladších 30 let), většina obyvatel odmítá nejen srbskou nadvládu, ale i městské a vysokoškolsky vzdělané předáky typu I. Rugovy a přiklání se k nové generaci radikálů, které zosobňuje H. Thaci.³⁸

Do nové etapy boje vstoupila UCK poté, kdy se v Albánii v roce 1997 na několik týdnů zhroutil státní moc. Tehdy se UCK zmocnila velkého množství zbraní. V únoru 1998 vypukla vzpoura v oblasti Drenica a mezi předáky UCK se začalo hovořit o Velké Albánii. Po odvetných represích Srbů kosovská tragédie svým rozměrem přerostla hranice JSR a stala se mezinárodní záležitostí. Rezoluce 1199 Rady bezpečnosti OSN z 23. 9. 1998 odsoudila počínání srbských vojenských a zejména paramilitárních sil v Kosovu a zdůraznila, že se situace v Kosovu stala ohrožením mezinárodního míru a bezpečnosti v oblasti. Kontaktní skupina se po masakru v Racaku shodla na základních principech, které musí JSR splnit. OBSE zřídila svou ověřovací misi a její Stálý výbor na svém jednání 11. 3. 1999 schválil deklaraci, že kosovskou krizi již nelze posuzovat jako čistě vnitrostátní záležitost JSR. OBSE spolupracovala s NATO v rámci Koordinačního a ověřovacího střediska pro Kosovo. Společně vyvíjely tlak na M. Miloševiče, aby plnil své sliby a aby zastavil represe.

Postoj mezinárodního společenství

Na území bývalé Jugoslávie doposud proběhlo pět dvoustranných ozbrojených konfliktů, přičemž čtyř z nich se zúčastnili Srbové. Jejich armáda, četnictvo a zejména paramilitární skupiny byly stále krutější, a proto mezinárodní společenství začalo na Srby nahlížet jako na hlavní viníky. V září 1992 bylo Srbsko vyloučeno z OSN. NATO, OBSE a Kontaktní skupina stále důrazněji vytykaly M. Miloševičovi, že neplnil dané sliby a že pokračovalo násilí. Přikláněly se k tomu, aby v zájmu zabránění dalším masakrům dostalo přednost humanitární právo před mezinárodním právem veřejným, tedy před suverenitou státu a respektováním jeho hranic. Vzrůstal význam humanitárních akcí, které nejprve byly záležitostí soukromých organizací a v 80. letech se jich ujaly humanitární a nevládní organizace (např. Lékaři bez hranic či Lékaři světa). Jejich čelní představitelé Mario Bettati a Bernard Kouchner dospěli již v polovině 80. let k přesvědčení, že lidská práva by v případě přírodních, průmyslových nebo „politických“ katastrof měla mít přednost před suve-

renitou států. Tak vznikla myšlenka, že by mezinárodní společenství mělo mít právo na vměšování (ingerenci) do záležitostí státu, který nerespektuje mezinárodní normy, je nebezpečný či neschopný. Cílem intervence je nastolit nebo obnovit v takovém státě přijatelné podmínky.

K této myšlence se posléze přihlásily i mezinárodní organizace (OSN, OBSE, NATO) a od koncepce práva na vměšování se postoupilo k myšlence povinnosti na vměšování. Ta byla v praxi realizována např. při pomoci iráckým Kurdům v roce 1991, při zásahu v Somálsku o rok později, při akci MINUAR ve Rwandě v roce 1994 a při americké intervenci na Haiti v témže roce. Klíčovou úlohu přitom hrály sdělovací prostředky, a proto se hovoří o tzv. „fenoménu CNN“.

Rozhodování o zásahu v Kosovu probíhalo v době, kdy již byly zkušenosti z první poloviny 90. let, že humanitární akce mají i svá úskalí. Např. v roce 1998 francouzský Slovník mezinárodních vztahů upozornil zejména na následující skutečnosti. Humanitární akce může sloužit jako alibi v tom případě, pokud nefunguje diplomacie, zatím se nikdy neuplatnila vůči silným zemím, nepřináší zásadní změny v cílových zemích, může přinést protikladné výsledky (např. znovunastolení prezidenta Aristida na Haiti, který má sklony k násilí a k omezování demokracie). Vždy je tedy třeba zvažovat vhodnost a nezbytnost pomoci, suverenitu států, kterým je určena, použití síly k humanitárním účelům, může se ztratit schopnost rozlišovat mezi humanitárními, politickými a vojenskými aspekty humanitárních akcí, na každou takovou akci je třeba připravovat veřejné mínění. Není jednoduché rozlišit, kde končí humanitární zásah a kde začíná politické vměšování, humanitární akce mohou vytvořit falešná politická očekávání, medializace se může zvrátit ve svévolnou diskreditaci. Hlavní výhrady spočívají v tom, že se zásahy zaměřují především na slabé státy, zesilují exodus uprchlíků, umocňují etnickou nesnášenlivost, znamenají oživení Brežněvovy doktríny „omezené suverenity“ a mohou být zneužity jako alibi při vypuknutí konfliktů mezi sousedy.³⁹

Zlomovou událostí byl neúspěch jednání v Rambouillet a v pařížské rue Kléber. I když na jejich hodnocení je zatím brzy, diskutuje se již o některých klíčových souvislostech. Jde především o postup USA. Stejně jako předtím v Chorvatsku si vybraly jednu stranu a tu pak podporovaly. V listopadu 1998 až lednu 1999 proběhlo celkem šest setkání s UCK.⁴⁰ Dále jde o vývoj po příměří, které na podzim dojednal R. Holbrooke – zejména pak o akce, kdy UCK obsadila pozice, které předtím opustili Srbové. Diskutuje se i o důvodech, proč USA odmítly kompromisní návrh M. Milutinoviče, aby v Kosovu byly rozmístěny „mezinárodní síly“, které by nespádaly pod velení amerického generála a prezidenta USA. Objevují se i názory, že americká diplomacie „počítala se souhlasem albánské strany a s odmítavým stanoviskem Bělehradu, což by ospravedlnilo ultimátum Miloševićovi a v případě potřeby i bombardování Jugoslávie“.⁴¹ Kritizována je i činnost německých instruktorů ve výcvikových táborech UCK a dodávky výzbroje a spojovací techniky ze skladů někdejší Stasi.⁴²

Akce Spojenecká síla

Zatím je sice brzy na důkladný rozbor jednotlivých aspektů této akce, avšak v rámci diskuze lze upozornit alespoň na některé charakteristické rysy. *NATO zvolilo silové řešení.* Těch ale oblast bývalé Jugoslávie zažila jen v tomto století mnoho – balkánské války 1912–1913, první světovou válku, atentát na krále Alexandra I., vzájemné vyvražďování za druhé světové války, poválečné msty, války v letech 1991–1999. Žádné silové řešení však nevedlo k dosažení dlouhodobé stability, ale naopak posílilo divokou nenávist a latentní touhu po pomstě za předchozí násilné řešení. Dějiny se tedy poněkolkrát zopakovaly, včetně toho, že přetrvává nejistota, zda se podaří dosáhnout dlouhodobého politického řešení, které by bylo přijatelné nejen pro bývalou Jugoslávii, ale i pro celý Balkán.

Uvnitř Kosova došlo k radikalizaci. Oslabily se pozice umírněného Rugovy a jeho stoupců, značně se posílil vliv radikálů napojených na radikální organizace islámského světa

ochotné podporovat kohokoli v boji proti pravoslavnému křesťanství, někdy však i proti Západu. Jaký vliv bude mít tato skutečnost především na Balkáně? Nezesílí snahy o vytvoření tzv. Velké Albánie, na nichž se shodují jak bývalí enveristé, tak i radikálové od následovníků Albánských střelců až po mladé nespokojence z kosovského venkova? Jak by se potom chovaly maďarské entity v Srbsku, v Rumunsku či na Slovensku? Kdo a jak zabrání další destabilizaci Makedonie, jež může vyvolávat pokušení Srbska, Řecka a Bulharska o rozdělení jejího území? Přežije Bosna a Hercegovina v podobě vytvořené v Daytonu? Nezhorší se řecko-turecké vztahy? Bylo by jen dobře, kdyby budoucnost na všechny tyto otázky dala záporné odpovědi. Stejně tak nevíme, jak si akci Spojenecká síla vysvětlí v dalších oblastech světa, kde se rozhoduje mezi umírněnými a radikálními metodami a formami boje za dosažení nezávislosti.

Dále se potvrdil trend „*všeobecného odklonu od suverenity jako ústředního pojmu mezinárodních vztahů*“. Do popředí vystupuje důraz na lidská práva a na ozbrojené intervence v zájmu jejich dodržování, a to i bez souhlasu států, kterých se to týká. Principy humanitárního práva dostávají přednost před klasickou realistickou koncepcí státu. Úskalím tohoto přístupu je selektivnost a subjektivnost, americký prezident se při rozhodování řídí svým vlastním „morálním kompasem“. Politici hledají nejvhodnější slova k tomu, aby před veřejností zdůvodnili použití vojenské síly. Zazněla i taková výhrada, že političtí činitelé NATO používají stejně křečovitý slovník jako aparátčici v bývalých komunistických zemích.⁴³

Vojenskou intervenci nelze zaměňovat s humanitární akcí. Na to otevřeně poukázali předsedové nejvýznamnější nevládních humanitárních organizací – M. Bettati (Hlas dítěte), Ph. Biberson (Lékaři bez hranic), J. Mamou (Lékaři světa), Th. Mauricet (První pomoc), J.-B. Richardier (Mezinárodní handicap) a J.-Ch. Ruffin (bývalý místopředseda hnutí Lékaři bez hranic). Připomněli, že humanitární akce musí být vedena mírově a humanisticky, jinak sílí riziko, že se přestane rozlišovat mezi katy a jejich oběťmi. Intervence NATO nebyla nestranná, byla motivována politickým rozhodnutím NATO, jehož „*vojska nikdy nebudou a nesmějí se stát humanitárními silami*“.⁴⁴

Jaká je budoucnost NATO?

NATO samo sebe definovalo jako ústřední orgán nové architektury evropské bezpečnosti. N. Chomsky ve stati NATO, pán světa uvádí, že akce Spojenecká síla vedla na jedné straně k vystupňování násilí a ke zhoršení situace, na druhé straně pak k tomu, že „*Mezinárodní soudní dvůr, OSN a další mezinárodní organizace se dostaly mimo hru, neboť neposlouchají příkazy Washingtonu*“.⁴⁵ Jestliže na madridském summitu se NATO definovalo jako hnací síla procesu vytváření nové evropské architektury, pak bod 3 Nové strategické koncepce (NSK) uvádí, že v nové integrovanější Evropě „*má NATO ústřední roli*“. Navíc články 29, 31 a 41 NSK zdůraznily, že Severoatlantická aliance vstoupila do kvalitativně nové etapy svého působení, jejímž hlavním znakem mohou být ozbrojené operace k předcházení konfliktů a ke zvládnutí krizí, jež nespádají pod článek 5 Washingtonské smlouvy. S tím ale souvisí řada otázek. Jak se bude rozhodovat o tom, která „*rizika rozličné povahy*“ mohou poškodit bezpečnostní zájmy NATO? Kdo bude rozhodovat o tom, kdy a kde zasáhnout? Obejde se NATO vždy bez mandátu OSN? Bude se na Balkáně prosazovat OBSE jako „*pomocný šerif*“ NATO na úkor OSN, na niž USA zanevřely?⁴⁶

Ve srovnání s dosavadním vývojem se na určitou dobu (zatím není známo na jak dlouho) *ve strategii NATO znovu dostal do popředí význam vojenských nástrojů bezpečnosti.* V nejobecnější strategické rovině o tom vypovídá skutečnost, že více než třetina paragrafů NSK (přesně 24 ze 65) se výslovně zabývá vojenským posláním Severoatlantické aliance, úlohou ozbrojených sil a směrnicemi k jejich použití. Leccos v tomto směru naznačil i britský ministr obrany G. Robertson, jenž na konci roku 1998 zdůraznil, že se země NATO nemusejí bát toho, že by byly bezprostředně zasaženy vážnými krizemi. Musejí však být připra-

veny, aby byly rychle tam, kde krize nazrávají nebo vypuknou. Prvořadý význam proto mají moderní prostředky schopné „přepravit lidi a jejich vybavení rychle tam, kde se projevují problémy“.⁴⁷

NATO se zaměřuje na *maximální využívání výsledků tzv. vojenskotechnologické revoluce*. Spolu s dopravními letouny, plavidly a vrtulníky nezbytnými pro přepravu malých mobilních jednotek hrají klíčovou roli systémy ISTAR, což znamená průzkum, vyhodnocování získaných zpráv, sledování krizového prostoru a získávání cílů. To vše se souhrnně promítá do nárůstu významu informací, hovoří se dokonce o tzv. informační válce, o významu informačního systému na nejvyšší technologické úrovni. Potvrdilo se, že hlavním nástrojem pro sběr, předávání a rozdělování informací jsou prostředky kosmického průzkumu a zpravodajství. Ty ukazují, kde jsou civilní i vojenské infrastruktury, umožňují zrychlovat vyhledávání a volbu cílů. Staly se proto multiplikátorem vojenské síly na strategické, operační i taktické úrovni.

Stále větší důraz se klade na *přesnost s cílem maximalizovat vojenskou účinnost a minimalizovat dopady na civilní obyvatelstvo, zejména na vyloučení lidských ztrát na straně NATO*. Akce Spojenecká síla byla nesrovnatelně přesnější než brutální ruský úder proti Čečensku, který mnohdy v podstatě vůbec nerozlišoval mezi vojenskými a civilními cíli. Přesto se však ukázalo, že se *zatím nelze plně spoléhat na přesnost ani velmi moderní techniky*. I dva ze stoupců leteckých úderů přiznali, že „*při tisících vzletů každý týden nebylo dosaženo dokonalosti*“ a že „*při tak intenzivním konfliktu je nemožné vyhnout se neštěstím*“.⁴⁸ Navíc letecké údery způsobily ohromnou spoušť, podle některých odhadů dokonce větší než celé období druhé světové války. Během prvních dvou měsíců náletů bylo zničeno 70 % všech mostů, všechny rafinerie, 50 % zásob pohonných hmot, 100 000 lidí ztratilo práci, a tak nezaměstnanost stoupla na 35 %, zastavila se říční doprava na Dunaji. Celkově se hovoří o ztrátách 40 mld. \$.⁴⁹ Překonání důsledků akce Spojenecká síla se může stát velkým problémem pro celou Evropu. Srbsko zasáhla humanitární katastrofa a nikdo dnes nedokáže říci, jak rozsáhlá bude a jaké mohou být její důsledky pro Evropu.

Pokud jde o *vliv Kosova na reformu NATO*, lze předpokládat, že ta se v nejbližších letech soustředí především na technické záležitosti strategického plánování a struktury ozbrojených sil a jejich bojové přípravy. Na pořadu dne není přesun rozhodovacích pravomocí na evropské státy. Evropští spojenci mohou očekávat, že USA je budou chtít přimět, aby na sebe vzali větší rizika spojená s postupem Severoatlantické aliance.

Posílení pozic a vlivu USA

V rámci NATO se *dále zvýraznila nadvláda USA*. V rovině politické strategie se potvrdilo, že USA směřují od unilaterálního globalismu (USA stály v čele boje proti komunismu, rozhodující měrou se zasadily o celosvětový triumf tržního hospodářství a o posilování mezinárodních organizací) ke globálnímu unilateralismu (USA prosazují své zájmy). Vývoj dal za pravdu S. Huntingtonovi, že USA podléhají hegemonistické iluzi, že s jejich zájmy a hodnotami se musejí shodovat zájmy a hodnoty celého světa. Naplnila se i jeho prognóza, že USA nebudou postupovat jako v letech 1990–1991 (zásah na základě mandátu Rady bezpečnosti OSN), nýbrž jako v prosinci 1998, kdy vojensky intervenovaly i bez souhlasu tří stálých členů Rady bezpečnosti OSN. Velkým problémem americké politiky zůstává – jak nedávno upozornil Pascal Boniface – neschopnost pochopit, že je možné jim také oponovat. Pokud se tak stane, „*Američané si to vysvětlují jako opozici vůči všeobecným hodnotám a ne jako opozici vůči americkým národním zájmům... Stejně jako SSSR ztotožňoval zájmy sovětského státu s vyššími zájmy socialismu, začínají Američané zaměňovat zájmy západního světa se zájmy Spojených států*“.⁵⁰

Pokud jde o vojenskou rovinu, náskok USA před evropskými spojenci se nejvýrazněji projevil v prostředcích kosmického průzkumu a zpravodajství. Během právě končícího desetiletí investovaly USA do vojenského výzkumu a vývoje 36 mld. \$, zatímco celá západní

Evropa jen 10 mld. \$. „Spojené státy investovaly do modernizace svých ozbrojených sil, zatímco jejich evropskí spojenci s výjimkou Velké Británie utrácely mnohem více peněz za udržování zastaralých ozbrojených sil.“⁵¹ Ve vojenské oblasti USA za poslední desetiletí svým spojencům takřkajíc utekly nejméně o jednu generaci. A tak se potvrdilo varování, že kdyby rozdíl v přístupu mezi USA a evropskými spojenci měly pokračovat, pak by v případě války nebyly schopny součinnosti. Zároveň s tím se objevily i stížnosti, že Američané v průběhu akce Spojenecká síla neumožnili svým spojencům přístup k souhrnné, globální charakteristice válčičtěstě.⁵² Skutečností zůstává, že všichni evropskí spojenci USA bez výjimky jsou ještě více než v minulosti závislí na tom, jaké informace o válčičtěstí jim poskytnou USA. Ve vojenské rovině USA předvedly schopnost „zasahovat cíle takřkajíc na dálku, být všudypřítomní, vševědoucí a všehoschopní..., válka se stává laboratoří, která testuje nejvyspělejší technologie, elektroniku a informatiku“.⁵³ Staly se „těžkou vahou a referenční normou uvnitř NATO“.⁵⁴

Posílení pozic USA jedni vítají, druzí vyjadřují znepokojení. Diskutuje se o tzv. Primakovově doktríně, o možnosti, že přehnaný důraz na hodnoty euroatlantické civilizace by mohl vést k vytvoření jakési protikoalice jiných kultur. V globálním měřítku však pro něco takového ještě nedozrál čas, ostatní civilizace nejsou připraveny na to, aby se spojily, a už vůbec ne na to, aby se shodly na tom, kdo je povede. Kromě toho je mnoho států, kterým americký leadership vyhovuje, i když někdy vyjádří své výhrady. Zejména členské státy NATO dávají přednost nadvládě mocného protektora, který je 8 000 kilometrů daleko, před případnou vazalizací v rámci evropského leadershipu. „Amerika nadále působí jako vyrovnávací síla mezi evropskými mocnostmi, tlumí obavy Němců ze sebe samých, utiňuje znepokojení, které vzestup Německa vyvolává v ostatních evropských zemích, rozptyluje obavy malých zemí z vytvoření direktoriátu velkých a stejně tak oslabuje strach, že by mohla Evropu ovládnout Francie nebo osa Paříž – Bonn.“⁵⁵

Co bude po Kosovu?

Po akci Spojenecká síla a po washingtonském summitu NATO se můžeme pokusit i o nástin dalšího vývoje bezpečnostního prostředí v euroatlantické oblasti. Doposud se jako nejpravděpodobnější jevil scénář pokračující kooperace při budování jednotného prostoru evropské bezpečnosti a stability. Všichni hlavní aktéři mezinárodních bezpečnostních vztahů se zaměřovali na dlouhodobou kooperaci. Vše nasvědčovalo postupnému naplnění prognózy M. Mandelbauma, že „je důvod doufat, že Rusko nadále bude dobrým občanem Evropy. Z dlouhodobého hlediska je možné, že Rusové zachovají věrnost normám společné bezpečnosti, neboť nemohou usilovat o jejich rozbití. Z krátkodobého hlediska je pravděpodobné, že se zdrží porušování těchto norem, neboť na to nejsou dost silní.“⁵⁶

Dnes však před námi stojí paradoxní otázka: Jakým způsobem přispěla k posílení norem společné bezpečnosti akce Spojenecká síla? Jaký bude její střednědobý a dlouhodobý dopad na vztahy mezi NATO a Ruskem? Víme jen, že narůstá počet článků v pomyslném řetězci ruských znepokojení. Již po rozhodnutí rozšířit NATO zazněly obavy ze „zesílení nedůvěry Ruska a jeho podezření, že jde o pouhé posunutí demarkační linie z dob studené války na východ“.⁵⁷ M. Mandelbaum připomněl, že expanze NATO na východ „by mohla být rizikem rozbití legitimity, kterou v ruských očích má uspořádání po skončení studené války“.⁵⁸ Operaci Spojenecká síla si část ruské politické scény vysvětlila jako snahu USA posílit americký leadership bez ohledu na zájmy a stanoviska ostatních aktérů mezinárodních vztahů, zejména Ruska. Ukázalo se, že „Washington své vztahy s Ruskem rozvíjel velmi špatně“ a že útok proti Srbsku posílil v Rusku dojem, že „USA používají NATO k tomu, aby mohly dokončit obklíčení a izolaci Ruska“.⁵⁹

Kdyby USA skutečně podlehly pokušení využít současných ekonomických a politických potíží Ruska k tomu, aby dále marginalizovaly jeho vliv na další vývoj mezinárodních vztahů a kdyby zároveň v Rusku zesílil pocit uraženosti, pak by mohl nastat scénář oslabe-

ni a zpomalení kooperace při budování trvalého a všeobecného míru v euroatlantické oblasti. Dnes zatím nelze s jistotou říci, v jakém rozsahu a na jak dlouho by se kooperace mohla zpomalit.

I přes jugoslávskou tragédii je i nadále *nejméně pravděpodobný scénář návratu ke konfrontaci*. Jednu z jeho možných podob popsal např. J. Galtung: „... naprosto zbytečný nárůst napětí, závody ve zbrojení, nastoupí alianční vzorce a modely, které budou vydávány za důkaz agresivních záměrů Ruska a správnosti expanze NATO. A jednoho dne možná i makroverze jugoslávské mikroválky. Krátce řečeno, studená válka číslo II.“⁶⁰ Připomněl, že Rusové po skončení studené války učinili vše, aby si usmířili Západ (vyklidili všechny své vojenské základny ve střední a východní Evropě), zatímco USA své základny v západní Evropě pouze zredukovaly. V této souvislosti přijetí tří nových zemí do NATO označil za do očí bijící nerovnost, což si Rusové mohou vyložit jako provokaci. Přestože tak nepříznivý zvrát mezinárodního bezpečnostního prostředí je málo pravděpodobný, přetrvává řada otázek, pokud jde o politické východisko.

¹ Pokud jde o státní úroveň příčin válek, má na mysli především cíle, aspirace a ideologii, kvůli nimž státy vstupovaly do válek. Pokud jde o systémovou úroveň, upozorňuje především na charakter struktury vztahů mezi státy, která je svým založením anarchická.

² Petersen, N. H.: Towards a European security model for the 21 century. NATO Review, November–December 1997, s. 4.

³ Blíže viz Strategic Assessment 1997. Executive Summary, s. XI.

⁴ Viz Moller, B.: Towards a New Global Military Order? Working Papers, 23/1997, COPRI, s. 16.

⁵ Blíže viz Brinkley, D.: Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine. Foreign Policy, 106/1997, s. 127.

⁶ Viz Lellouche, P.: L'énigme du désarmement nucléaire. Revue Internationale et Stratégique, n. 30, été 1998, s. 45.

⁷ Talbot, S.: Globalization and Diplomacy: A Practitioner's Perspective. Foreign Policy, Fall 1997, s. 74.

⁸ Blíže viz Fortuit, J.-C.: La gestion des crises internationales. Défense nationale, 6/1998, s. 84–99.

⁹ Viz Delattre, L.: Le FMI appelle a une baisse des taux pour éviter une récession mondiale. Le Monde, 2. 10. 1998, s. 2.

¹⁰ Viz Mercier, M.: Souveraineté. In: Boniface, P.: Dictionnaire des relations internationales. Hatier, Paris 1997, s. 301.

¹¹ Viz Le FMI au coeur de la crise mondiale. Le Monde, 2. 10. 1998, s. 1.

¹² Viz Stern, B.: Le Fonds cherche un rôle, des structures et de l'argent face aux crises de l'économie globalisée. Le Monde, 2. 10. 1998, s. 2.

¹³ Viz Duval, M.: L'arme nucléaire dans le monde: état des lieux. Défense nationale, 1/1998, s. 59–77.

¹⁴ Např. William Walker dělí státy podle jejich postojů k jaderným zbraním do tří kategorií. Do první kategorie řadí dva aktéry – USA a Rusko. Ve druhé kategorii vidí tzv. diváky – Velkou Británii a Čínu. Státy těchto dvou kategorií mají oficiální, mezinárodně uznávaný statut jaderných států. Do třetí kategorie zahrnuje tři státy stojící tzv. mimo rámec – Izrael, Indie a Pákistán. Blíže viz Walker, W.: International nuclear relations after the Indian and Pakistan test explosions. International Affairs, July 1998, s. 505–528.

¹⁵ De la Gorce, P.-M.: Paysage asiatique après la bombe. Le Monde diplomatique, Septembre 1998, s. 15.

¹⁶ Slocombe, W.: Is there still a role for nuclear deterrence? NATO Review, November–December 1997, s. 25.

¹⁷ Blíže viz Boniface, P.: Contre le révisionnisme nucléaire. Paris 1994, s. 61–68.

¹⁸ Perkovich, G.: Nuclear Proliferation. Foreign Policy, Fall 1998, s. 14.

¹⁹ Viz Lellouche, P.: cit. stať, s. 48.

²⁰ Viz Walker, W.: cit. stať, s. 519–522.

²¹ Walt, S.: Internationale Relations: One World, Many Theories. Foreign Policy, Spring 1998, s. 43.

²² Huntington, S.: The Lonely Superpower. Foreign Affairs, March/April 1999, s. 35.

²³ Viz Europe's Backyard War: The War in the Balkans. Mandarin, London 1994.

²⁴ Di Francesco, T., Scotii, G.: Soixante ans de „purifications ethniques“. Le Monde diplomatique, Mai 1999, s. 10.

²⁵ Blíže viz Ternisien, X.: Les voies célestes de la Grande Serbie. Le Monde, 16.–17. 5. 1999, s. 10.

²⁶ Viz Djilas, A.: Fear Thy Neighbour: The Breakup of Yugoslavia. In: Kupchan Nationalism and Nationalities in the New Europe. Cornell University Press 1995.

²⁷ Tudjman dokonce vymýšlel nové výrazy, kterými by se nová chorvatština odlišovala od dosud používané srbochorvatštiny.

²⁸ Viz Hockenon, P.: House in Fire. New Statesman and Society, 17. 5. 1991, s. 14–15.

²⁹ Blíže viz Scotii, G.: L'Operazione Tempesta. Gamberetti Editore, Rome 1996.

³⁰ Viz di Francesco, T., Scotti, G.: cit. dílo, s. 11. Tito autoři upozorňují zejména na politický nátlak kombinovaný s atentáty „neznámého původu“.

- ³¹ Viz Societal Security, State Security and Internationalisation. In: Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. London 1993.
- ³² Viz The Security Dilemma and Ethnic Conflict. Survival, Spring, vol. 35, n. 1.
- ³³ Viz Roe, P.: The Societal Security Dilemma. Working Papers, 3/1997, COPRI, s. 15–16.
- ³⁴ Viz Naudet, J.-B.: Trois millions de personnes déplacées. Le Monde, 8. 4. 1999, s. 15.
- ³⁵ Artaud, D.: Les Etats-Unis et l'Europe: une nouvelle architecture de sécurité? Défense nationale, 12/1998, s. 13.
- ³⁶ Tamtéž, s. 15.
- ³⁷ Viz Hedberg, Ch.: Kosovo's Next Masters? Foreign Affairs, May/June 1999, s. 27–28.
- ³⁸ Viz tamtéž, s. 41.
- ³⁹ Blíže viz Chaigneau, P. (a kol.): Dictionnaire des relations internationales. Paris 1998, s. 308–309.
- ⁴⁰ Čtyři z těchto jednání proběhly v Kosovu, jedno v USA a jedno ve Švýcarsku. USA a UCK, na jejíž straně vystoupil do popředí H. Thaci, se shodly na čtyřech podmínkách: co nejrychlejší konání voleb v Kosovu; odzbrojení milic s výjimkou osobních zbraní; přítomnost NATO v Kosovu; přechodná doba tří let pro rozhodnutí o další budoucnosti provincie.
- ⁴¹ De la Gorce, P.-M.: Histoire secrète des négociations de Rambouillet. Le Monde diplomatique, Mai 1999, s. 5.
- ⁴² Viz Chiclet, Ch.: Aux origines de l'Armée de libération du Kosovo. Le Monde diplomatique, Mai 1997, s. 6–7.
- ⁴³ Viz Langue de bois. Le Monde, 20. 4. 1999, s. 17.
- ⁴⁴ Qu'est-ce humanitaire? Le Monde, 15. 5. 1999, s. 15.
- ⁴⁵ Chomsky, N.: L'OTAN, maitre du monde. Le Monde diplomatique, Mai 1999, s. 5.
- ⁴⁶ Viz Ghebalí, V.-Y.: L'OSCE au Kosovo: vers un rôle de „sherif adjoint“ de l'OTAN dans les Balkans? Le révue internationale et stratégique, Printemps 1999, s. 82.
- ⁴⁷ Blíže viz Strategic Defence Review. London, July 1998, s. 2.
- ⁴⁸ Albright, M., Cook, R.: The Air Campaign Remains the Right Thing to Do. International Herald Tribune, 17. 5. 1999, s. 8.
- ⁴⁹ Viz Stern, B.: Le guerre économique de l'OTAN contre la Yougoslavie. Le Monde, 21. 5. 1999, s. 17.
- ⁵⁰ Boniface, P.: Etats-Unis: shérif ou bandit? Le Monde, 20. 3. 1999, s. 20.
- ⁵¹ The Future of Transatlantic relations. Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations 1999, s. 28.
- ⁵² Viz Blamont, J.: La France en retard d'une guerre. Le Monde, 23. 4. 1999, s. 15.
- ⁵³ Isnard, J.: La guerre parallèle subit son baptême du feu. Le Monde, 7. 4. 1999.
- ⁵⁴ Isnard, J.: Devant une situation totalement imprévue, l'Alliance est en mal de doctrine. Le Monde, 20. 4. 1999.
- ⁵⁵ Gnesotto, N.: La puissance et l'Europe. Presse de Sciences Po. Paris 1998, s. 66.
- ⁵⁶ Mandelbaum, M.: The Dawn of Peace in Europe. New York 1996, s. 175.
- ⁵⁷ De la Gorce, P.-M.: L'OTAN aux portes de la Russie. Le Monde Diplomatique, Juillet 1997, s. 10–11.
- ⁵⁸ Mandelbaum, M.: cit. dílo, s. 174.
- ⁵⁹ Pfaff, W.: The Crisis in Moscow Puts Relations With NATO at Risk. International Herald Tribune, 15.–16. 5. 1999, s. 6.
- ⁶⁰ Galtung, J.: The Eastward NATO Expansions: The Beginning of Cold War II? Working Papers, 26/1997, COPRI 1997, s. 18.